

Värby om., brygga d. 8k. Vaxholm
1932

LUND S UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1

M 3528

Om tro och sed vid skörden i gamla tider
av Emil Jönsson Norrum pr Härneborg

Eftersom vi skulle tala om skörden
så är väl bäst att förtala om sådden
ty vad man sår skall man skördas, hister
det ju. Vi antaga därför att jorden är be-
rött till råg sått och götsel med myllad
eller som oftast skedde, lades ovanpå de
smale endast tre steg breda tegarne.
Åtsädet är väl kastat "dröttat" och pengjort
av myss ut trotskad råg, eller också vid in-
tärslen var också slugs ett slag över en på
"lon" (logen) ställd "träbok", varvid den soltorre
såden gick lätt ur och även den "striaste" (stor-
kornigaste) rågen, som ju var mest duglig till
utsäde. Lädsmannen begagnade en "så-
skäppa" (såkorg) av halm och hasselspin flätad
på samma sätt som bikupor. Alltid bredd
-säddes och med högra handen, aldrig med
båda händer som endal senare brukade, men
man sådde både bredare, fortare och jämnare
med högra handen, i synnerhet om det blåste.

Emullen tegarne som kallades för "fjärarna"
körs en fåra med "året" och de fårenas renas
opp med en "kiva" (räffa) på båda sidor och
tvärs över på smed och i krokar på både be-
höfliga och icke behörliga ställen ibland
körs vattenfåror, ävensom vid "annafjärana".
Dessa två fjäror måste "gravas" med spade och
fördjups så att ytvattenet kan rinna ut i de
omkring nägelyckat myresade alnsdjupa
"groper" (diken). Dåden väver och under tid
-en tröskas bönderna den redan inbergade grödan

M. 3528

med "plefjel" (slaga). Denne bestod av två
trädelar, 2 alnar långa. Den ena kallas "hånn-
olen" och var av lätt trä, fur eller aska, med en
plätering om övre ändan, eller omvirad med jern-
träd, och den andre trädelen kallades "släl-en" var
av mycket sot och starkt bräslag, vanligen aska.
Dessa båda varo förenade med en läder "hilla" av
5 a 6 st. tjocka blumberda läder som lades dubbelt
och genom alla ändarne slögs ett stort spik
in i "hånn-olen" övre ände. "Släl-en" bands
fast vid ögeln som bildades av läret (om
det lades dubbelt) med starka remmar av
antingen läder eller ålaskinn, mest det sen-
are. Man fick akta sig att slå spiken före
hårdt i "hånn-olen", ty då kunde inte läderhitt-
an vridas sig. Den skulle gå lätt, annars kunde
hända att den andre tröskemannen (de varo
alltid 2) fick ett slag på skallen, ja till och med
kunde den sjölv slå sig på örat, som inte var
van att tröskha, även om "plefjeln" var i ordning.
Man fick inte vända "släl-en" om han undat
vid den sidan handen hälls före vid tröskning,
det kallades då att "tröskas under örat". Man
skulle också kunna byta om hand, utan att
stanna vid tröskningen. Komme någon
främmande, eller yngre person in på "lon"
till tröskemännan, så kunde, på skänt "plefjel"
tagas om halsen på den nykomne och frågas,
om han ville se "lo-katten". Men "lo-katten" var
ingenting annat än "lo-katten", vesslor som
gingo i råttornas gångar i sädesladorna, och
varo saledes onycket onyttiga genom sitt utrotnings-
krig mot råttor och möss. Men också brukade
gårdens katt vara på logan och i ladorna, och var

Skrift
Dagbok vid
Västby sn 1932

Jeanett Jönsson Hornborg
M. 3528 LUND S UNIVERSITETS
FOLKOMMINESARKIV

3

då "lockatt". Man tröskade både morgnar och kvällar men på de ställen dit troddes de ha de "Goa-Nisse", tordes man ej hålla på länge om kvällar, eller allt för länge om morgnarna för att inte störa "Goa-Nisse". Det var endast en och annan av bönderna som trodde hava legt "Goa-Nisse". Den som ville "leja" "Goa-Nisse" skulle lova att han skulle höra Djävulen till, i fall han dog (bunden nömligen) under det året eller innan tiden utgått för "Goa-nissons" lejetid. Det var ju således ganske riskabelt, men så länge husbonden stod i pant, så drog "Nisse" rikedomar, till gården, av alla slags, och naboarne sago ofta huru "Goa-nissen" kom med särskärvar under armarne och transportera de dem in genom de öppne lagårdsdörrarne, eller försé opp hō på "gällen". Det skulle också sättas ett fat gröt eller en skål drickar blandning och körv, på berättningen om kvällarne, till "Goa-Nissen", ty denne arbetade nog endast om nättarna.

Hela grödan korde vara tröskad till Härfridag (25 mars) annars åto nättor och omöss upp grödan och vägbruksmen dugde ej till att täcka halmtak.

Nan hade visserligen den uträkningen "att si ut rötterna", men flyttade ens egra, så sade väl naboar även ut sina "rötter", och då kanske de flyttade in i stället. Annars så sent som 1865 begagnade sig en landbrukare i Västby av detta medel. Det tillgick så, att husbonden gick i alla hus och rum i gården, och hade ett vittne sade sig och sade isär här: "Nu får ja si ifrå te jär rötter, add nu fän ni flöpta te nåd annan ställe, för nu hörer vittne på att ni inte får bo här längre" (Att vittnet, husbondens beror, var gärigt, förstod väl inte "rötterna"). Denne

uppsägelse skulle ske en dag som hette Rufus
(den 27 augusti) En stor del av de gamla lant-
-bruket-åtgärden rättades efter Bondprakten
- ihan och gamla ordspråk. De hade sina märke
på djur och växter himmel och jord. Om vid
rägskördens påträffades en liten växt som kallas
Brödkorgen och liknade ett fat koniskt nedat
och ned. skälen fyllt av bullar. Var det då
många och stora bullar i skälen eller korgen
så betyder det att rägen räntade bra och det blev
godt om bröd det hela året efter, men var små
och få kakor i korgen då räckte rägen och brödet
knapt till under kommande året. Härter kan
fornas på all slags jord, men ej mossgjord, och
förekommer sparsamt, varför det föreligen är
många människor som aldrig sett dylika växter.
Var Erik (18 maj) av så ger Olof (29 juli) braka. Istället
för termometer gav de åkt på: t. ex. om spindlarna
spinnar över hela marken betyder det vackert vä-
der i minst fyra dagar framåt, eller aftonrodnad
har intet att sätta, men morgonrodnad ger väder
hättä. Om solen skinner på västanmoln, blir det
regn innan kvällen. Moren-glans och kärringa-
-dans vara inte te kvällen. Grädomar om grödan
kunde ske på många sätt. t. ex. om solen sken (kå
länge att man kunde sadla en häst) Paulus-dagen
den 25 januari, då troddes det betyda ett godt år enl.
(Bondpraktiken) Om torbaggen påträffades om våren
kunde man få veta om man skulle så tidigt eller
sent, ty hade han sina löss frammö under hakan då
skulle ske tidigt, men hade torbaggen lässet långt
tillbaka på kroppen då skulle så sent den våren.
En del spänän gings "årgång" jula natten och
det var vid dessa tillfällen "Glo-son", m. fl. onda

M. 3528

under värmen uppenbarade sig. Glasögon var en stor sugga med eldglo dande ögon som lyste i mörkret och den som gick års gång och fick syn på dessa ögon måste beslita sig om att hålla benen tätt tillsammans, annars sökte "Glosön" att springa emellan benen och derved blåsa upp sig tills den års-gångaren gläcktes oppigerom och sprack. Eller hörde den som gick tigande och fastande julamatten, huru liarskramlade på kamperstenarne i åkrarne, och det betyddde ett torrt missväxtår för bönderna. Men svässade det i säd och gräs med liarne, då blev det fruktbaadtår. Ni hörde på sådana spådonar för över 60 år sedan, av en gammal gudebe som kallades "Jöns Brumling", huru han mest varje år spände, att bönderna komme att lösa av halmtaken till foder åt kreaturen, ty det blev sådant missväxt, men aldrig visat honde eller såg någon som behövde föra kreaturen med halmtaket. Det troddes att den av bönderna som kom först hem från kyrkan julfredag-morgonen, finge först inbergat grödan. Rågen skulle vara så stor i växten vid Hallborgsmöllan att kratkan kunde skyla sig i fåran.

När vårsaden skulle sättas, borde soga iakttagas att varv väldslag kom i jorden på sin tid, och ingen sådd förlogs förr än det hade "röket" tagit jämmer av åkerjorden, av solens värme då vattenmängder gick ur. Havre och korn skulle skulle sättas vid orgmåne i maj, senare rotfrukter och lin senare. Korn såddes när det "krasket" (ärtor) och örter når det "svarteket" (vattypunktigt). Bönor och örter kallades "trind säd". Bönor såddes fördagden (27 maj). Potatis (panntofflor)

M. 3528

efter Danska Kartofflor) och körvar Potentiadag (den 19 maj). Såden väte och den som fört blev mögen var rägen, men man fick se efter att inte hornet blev brok-moget d.v.s. även hängde onyxet nedtå dä strå-halsen. av torkan böckades opper vid arbet och fara var för, att hornet föll av vid "mejandet". Trilling-ax. kunde förfäkomma på något enstaka kraftigt rågstrå och på hafre har jag åtskilliga gånger sett och haft, tre alvijpor (trilling-ax.) Allsåd höggs med lic och skars aldrig med "skära". Var det tillfälle till två huggar -re efter varandra när rägen skulle huggas, så var det läst, men det gick också bra om enden hugga -re. Det äldsta sättet var att huggaren gick med licen och högg av rägen före och ett kvinfolkkom efter och tog upp, begge personernas i bärar lin -tyget, barkuvade och barfötta. Trumkaret lade då sin "nek" på band som en annan yngre person gjort, och lagt framför. Huggningen gjordes in emot såden som lades i en "skär" som lags upp av efterföljande. Nästa skär lades ett "hånn -mål" till, på samma band der förrut lagts ett, varafter neken bandes. Men varo de två stycken huggare gick det så, att den eftersta upptager -skan lade sitt "hånn-mål" på samma band der den första lagt sitt, varafter en efterföljande person band "negerna" (rekerna). Island kunde också den eftersta upptagerskan vara större och starkare, så att hon även kunde binda. En ung pojke eller flicka gjorde banden på ett sättningsätt att inte även deras klämda bönder näre neken bands. Man tog en "fätt" råg, genom att dra några strå ur toppändan på en "neg", och fördelar denna "fätt" så, att han fick mer än

hälften i den venstra handen. Den delen som hålls i högra handen lägges i kors, liksom ner om axen på bälge, partier och lockat till en enkel knut, varefter den venstra handens part delas smidt i tvy, och högerhandsdelarna tages igenom till venster och lägges vid respektive delar till fröger, och dras åt. På så vis fås starka och tillräckligt långa band, som placeras nära den stående säden (dock ej så nära att förste huggaren tar dem med händen) bak efter den andre huggaren. De band som blivit till öres, flyttades in i rad med de andre o.s.v. Det kallas aldrig, att hugga havre eller annan värsäd, utan att meja havre och värsäd, och att hugga råg, vete, ärtor och bonor, men att "slå" gräs. Då havre eller korn skulle "mejas", begagnades en insättning som kallas "meje-re", och bestod av tre halvans långa vassa träspetar fästade i en hårsvinkel i från lie-skaffets nedre del uppstående stötta och från denna en liggande tråbälge som gick genom lie-skaffet längre oppå. Dessa "mejerspetar" ställdes parallelt med dienyså att de motkogo den avskurna säden och föllden kvar tills den kom ut om skären, d. v. s. förs från rummet där den växte och lägges i en vacker rad, som också kallas skär, vid sidan om sädesstycket. Det är således 2 slags "skär". Det ena säges om den avmejade remsan och det andra säges om just sjelva stråsäden som ligger vid sidan. Havre och korn mejas utat, ifrån sädesstycket, men råg och vete huggas inåt emot sädesstycket. Liarns värsäder, dels på slipstenar, dels på "väddje-stenar" också kallade "vass-stenar".

Ledan brukades strykepärflis (sticke) med
svart handtag, och för att skära skärpan bru-
kades att bestämma strykepärflisen med ett fint
pulver av en slags sten som kallades för
"härdesten". Det var en vitgrå, likt krossad
sten, som gick i måt liknande flisor fört vid
sönderslaget och fanns hos alla handlande
till salu. Detta pulver trattades i ett, vanligen
tillplattat "såmme-horn", och med försé ut på
fältet. Kidbokor lägs det fram och öppnades
tacken en tråpinne i vilken det bels med tänder-
na, och hålldes ut en smal ströstrimma längs
strykepärflisen som fört blivit besmord med en
knippsudd fett, eller smör, urd en i matkorgen
varande smörasken, varaf ter gneds eller ströks
längs fram och åter antingen med en kniv,
eller en "flinter-sten", dock helst med den senare,
ty kniv-bladet blev annars snart utsiktet.
Flint-stenen, en forn-ålders-kniv, upphittad i
jorden, medfördes i västfickan, och omärkligt
nog, fanns det så många att det allts inte var
ovanligt med sådana. Annu har jag både "här-
desten" och flera sådana flint-stenar i förvar.
Därför att det ströddes pulver på båda sidor på
strykepärflisen, kallades den ofta "klor-spären".
Endast värssären skulle ligga på "skär", och
när den torkat något, brukades neka med räf-
sor (trivs) och bindas med räghalmsband, som
var bindare själv snodde av en räghalms "klippa"
som medfördes. Men på senare tid var det endast
knut som band, med räghalms-band. Haren
ansågs ej så skär i axen som hornet, och kunde
därför bindas med sin egen sort, även om det gick
fortare när den besvärliga räghalms "klippan" icke

Västby
Väggatet fd

M 3528 1906 Emil Jönsson Härnösand 9

Kan behövdes. Men om det var dålig havre så händes att sedan skulle skäras på flera ställ vid snyningen, innan de kunde häcka till att binda ned, eller också om det var enofantlig orsaka vass listel i den, så var det intet lätt göra att binda hafre. Eftersom åkerjorden meglades kunde hända att säden blev större och ville då gerna lägga sig, då kunde den inte onejas på skär utan då höggs den liksom när råg och vete höggs, men lades endast ett "hönumal" till varje nek, var till tog en "fatt" som kants om neken, utan att nos, av var och en upptagarska. Detta sätt att hugga vässäden kallas att "fjetta" av säden, och vardit då alltid tydande på bråsäd, när den måste "fjettas" av. Men då blev nekarna också förtorndre än när säden nekades på skären. Det var också därför, att såd som binds genast vid huggningen, nästan aldrig blir torr innan nekarna om de är stor och gräsiga.

Det kunde hända att sista neken blev mindre sista haren än de andre och kallas för "dratten", men det ansågs ha en sådan betydelse att om den sista neken vid oppsättningen av travarne blev ensam till övers när siste traven var full, så blev dit mer såd till nästa år, och åter om det fanns en nek när sista traven satte så blev det sämre till nästa år. Låsa strå samlades i hop med "kivor" (räfflor) som drogs över hela åkern och samlade "slave" i "slave-bäddar" tills de kördes in med den andre säden. Drom orågon främmande person, till skördefolket, brukades säga: "god dag och lycka till arbetet. Har det vid måltid sådeb: "God välsigne maten".

När endast ett litet hörn återstod att lugga eller, svecja, på ett sådant stycke sades att vi skola snart "ta haren". Det kunde verkligen hända att dunna barnungar ej förflyttade sig under förrän är i sista minuten och en höst tog jag sex små onfaldiga barnungar som lågo, en ochen, och smögo med öronen i fjärrorna och låto liengå över sig utan att skadas eller flytta sig.

Här det sätter arbetare som fick ond i ryggen och andra skrattade åt honom så var det ett ordspråk "att, när solen går i väster då är de late de bästa." (ty de ha inte ond i ryggen)

All stråsäd och även bönor som bundes ihåvad sattes upp på fältet i "travar". Till en travre sättes 24 neker, två och två, parvis stötande emot varandra. När travarne torkat tillräckligt, kördes ut med en flat-häckad hotarvagn och lassades ("lässtes") så många travar man trodde gå an, och en grov stäng, som kallades "lass-majen" och som släpade bak efter vagnen från travre till travre under det "lässtes", bandes över lasset på så vis, att stängen, på vilken var en inskärning så att ett huvudbildats, restes av den som stod i lasset, rätt högt upp så att huvudet på stängen gick under ett rep som var fast i framvagnen och ställd fast, så att då "lass-majen" lades bakåt och nedat surrades fast, så klämde lasset med häftlång-kraften så, att alla mekerna sulte som i ett skruvstäd.

Hid skakning föllo inga meker av lasset men vid hemkomsten till logdörren måste lass-majen lossas och tas ner ty lasset skulle vältas omkull på den ojämne stenoren framför dörren, varför en eller 2 personer satte rygg

M. 3528

-ans till och välte lasset, varpåfter vagnen restes rätt och kusken härdé efter att rytt lass, medan de hemmavarande åsde in nerkerna på logan och leverrade dem in i "log-golvet" (ladan vid sidan om logen kallades logg-golvet) där en förståndig man lade dem, med tillhjelp av någon som hastade nekerna så nära, att de kunde gripas. En sådan person som var skyldig att kasta nekerna kallades för "noga-krägan". Aldrig användes tjuva i logg-golvet. Men att stekta opp nekerna över fjälken användes grova hemmieda tjuvar eller gafflar. Det var intet latmansgöra att med tjuvan lyfta de pundsviktige kåg-nekerna till calnar upp. Ej heller latt för pigan ut på fjället som skulle med bara händerna kasta nekerna upp i lasset. Hade de längt att höra, t ex. till fäloden, sedan den odlats, så dröjde det emellan varje lass och då blev någon vila. Det säger sig själv, att en massa såd spiltes på "stensonen", men den sopades opp med björk "lime" (kvast) rengjordes och togs roga vara på. Allt helst på samma sätt tillgick inberghning av vårsäden, utom ärter, ty de fingo ligga på skår tills de härdes in. Alla lass måste rättas efter att de skulle kunna gå igenom portarna. Den borde som alltid blev till sist med både skärd och tröskel kallades: "bak-asare" och "en liske". Potatis hade de gamla icke många, och lågo på knä och revs med bara händerna i mullen, när de plökade dem opp. De satte potatis vanligen efter kåg. De lades i stukor ("pannaffle-bunkar") omborgfullt gjorda, ty endast små eller inga källare

M. 3528

hade bönderna i den tiden. Men många sorter potatis var det, t ex. ultra-marinklä under den späde skalen, kol-svarta, snö-vita runda, gula sjuformiga, blå och vita spräckliga, röda runda, röda pyramidformiga, och röda flata avlänga. Men frukten hade de gamla onyckan och av onycket annor senare beskaffenhet än senare tider.

Alla bönder kunde "poda" (ympa). De had mera högstammiga frukt-träd än om brukliga. Nåstan vid varje gård var ett eller flera stora päron-träd som tävlade i höjd med själva gårds-pilen. Var träden fåtter-stora så var vanligen päronen små och ej av bästa slag. Somliga kallades för "stenpäron" och varo så töriga att få genom halsen, att efter fortarandet av ett par stycken, om nåste man kasta sig på masken för hävning var det likt, innan det gick över. Men dessastenpäron blevo goda om vintern, isynnerhet vid stekning, i de store jernkakelugnarnas uppsättte.

Andra päron kallades för "bunkertiner", stora som komten hand växte på släta högstammiga träd. Ett slag stora stenhårda vinterpäron som kallades permotter kunde förvaras hela vintern. Ett slags hård vinteräpple fälde att gömna äret runt. Några trodde att om en person som ej talade med orågon sin solen gått ner julafoten gick omkring och ristade d. v. s. skakade frukt-träden så skulle det bli onyckan fruk till kommande sommar. Det besynnerliga var att frukten inte blev så mycket angripen av mask, som

M. 3528

nu för tiden (kan ske förr var vare röne.) Aldrig var det kräpta i frukt-trädens och inte enjöldagg på krusbärren. Alltom allt så var de gamla skörd ej synmelligen stor, men de hunde ändå föda sig, oaktat de varo tregängers så snycket folk på varje gårdsområde, och de skulle själva göra det mest till bådkläder och föda, och tillika odla upp jorden som måtte ha legat obebott i halva år-tusendet annars hade det inte hunnit växa jätteskog över allt. De gamla fäderna hästade visserligen också lös om efterhösten innan de begynte gulna, och dessa lundas då i sna hässvarpen till winterfoder insattes till får och getter. Inga andra lös än det blev av träd som huggos ned och av dessa var asp och könn de mest av fåren omtyckte. Men deras egentliga hö-hästrad eller slätter var i ängs- och skogs-märker och som der aldrig växte längre i lövskog utan gräs i alla "gläntor", så uppsamlades en mässa hö, som också förade en oränt arbete. Det troddes att det var bra, om det slagna höet fick ett duktigt regn när det låg på "beran", ty då regnade "baistjan" (beskytten) av det. När höet var tunt, häordes det hem med samma vagn som användes till sådes-hösten d. v. s. endast nedunderhäckar, som alltid till höstvagnar begagnades i alla fulla-kocknarne och icke som på vissa arter ned avanhäckar, varfore höet hade svårt för att inte falla av (ty det var så kort) vid hemkörseln. För att förhindra detta, brukades sätta risgrenar utanpå lasset, samt draga ett långt rep runt ~

M. 3528

utan omkring så, att hisspinnarne hölls
härdt intill lasset. Detta långa uppkal-
lades "hö-välingen". Sedan surrade likaväl
"Isab-majen" ovana och då var man
ganska säker på att lasset höll sig,
så framt inte man kände i klämme
mellan träden, eller vagnen välte, ty då
var det ett ofantligt göra att bara få fram
"hö-välingen" som nog var över trettio alnar
lång. Femma på gården brukades att ha
en "hö-för", en ränna av lerader vari fyll-
des höet som medelst en tvärbräda med 5 al
alar långt skaft, fördes upp i en "hö-mä-a" på
gällen, men de mest bönderna välte lasset
på gården och läts komma varande dra in och
skicka upp det medan den hörande fastsatte
efter mera. Man fick då göra en ställning
t. ex. med en avlyftad halvörr, för en person att
stå på. Från gården togs av en, eller fler, om de
vore små, med famnen (armarna) höet och lades på
ställningsdörren, där den ständre personen tog det med
famnen och lade det upp i "räna-holit", där det
etter mottogs även, eller fler, och bars med fam-
nen bort på gällen och packades. Tjuga eller grep
fick aldrig begagnas i höet. (Troligen för att inte stöka
varandra i ansiktet samt även derföre att man kunde
inte ta mycket av det korta ängs-höet med tjuga.)
Höet packades så härdt som möjligt och för att det
skulle blivat drygt att godra med för kreaturen, så
skulle det tagas rätt upp och ned genom laven,
och detta kunde endast ske genom användande av
"hö-krok", en spetsig jern-ten med smidd hylfa var
i satt ett träskäft. På jern-tenen var en hulling,
liksom på fisk-krok, och när tenen staktes i hölavet

M. 3528

så tog hultingen fatt och när den veredt om drogs ut en sudd hö. På så vis kunde dragen ut sudd efter sudd och laven kunde bli alldeles som en vägg rätt upp. Det var ett besvärligt göra, men häst blev ej så genomburkt i lavet på det sättet.

De gamla fäderna odlade både
Hampa och Lin. Men på senare tid övergav de hamp-
-odlingen mer och mer, mer linet, eller som det
-av allmogen alltid benämndes "Hören" odlades ganska
-mycket till husbehov. Hören bredsåddes, heldt
-på upp-plöjd gräs-vall, för undvikande av ogräs,
-och när de önskade mest längd på strået eller stjälk-
-arnas skulle fröet sätas i nedan ("när") och då linet
-blommade borde det lukta, om det behövdes.

När det var noget, som syntes när det blev
-gult och knopparne sköra, så rycktes det upp
-med roteln och gjordes små "hörahämmar", här-
-var som kunde gripas om med en hand och om-
-blundes med ett par strå, samt sattes i små travar
-eller också runda "lavar". När de torkat, togas
-de hem och repades från knopparne av med ett
-verktyg som kallas "Höra-resan". Denna var
-en bräda, med en på tvären gående rad av stora
-vassa spikar, 5 a 6 tum långa, tätt sittande liksom
-en kam. Brädan var tre eller fyra alnar lång,
-så att en person kunde sitta på varända av brädan
-som lagts över, antingen ett par "bockar" eller stolar
-på logan. Dessa sittande personer ta var sin "höra-
-hämn" och dra den välväis genom "höraresans ham"
-med kraft, så att knopparne yra omkring, men
-de mestta falla ner under "resan" i en stor bunke.
>Dessa knoppar kallas för "knefle-stun", och innanhöllo
-fröet, och måste töskas med "plejel" förfå ut det.

När alla "knefle-stun" repats av, häns hären åter

M. 3528

ut på en åker där de upplöste "höra-hämmar" beredas tunnt ut på gräswall eller stubb, till röting. När den röta är mog, vilket kan taga fem, sex veckor, allt efter väderleken, så plockas hören åter upp och bindes i något större "hämmar" ände förste, samt bundas, ett tag i var bund och ansländna med knodda näghamns-band, tas in i hus till dess det skall höras till "Bar-stuan", för att "brytas". Aldrig förränk att ett hushåll ensamt tarkade och "bröt" sin "hö", utan hade alltid några till hjälpe och gjorde s.k. "bryte-gille". Dagen innan brytegillet, härdel alltså hören leant och sattes in på "tarranne" i "Bar-stuan", den "torresan" låg på knä och satte löst utanpå varandra dessa förutnämnda "höra-hämmar", inda upp under loftet. "Tarrana" är ett slags hyllor 1½ aln ifrån marken, golvet, gjorda av trena träslanor som vilade på jorden slagna pålar. Ovanpå loftet var lagt lera och murat luft-tätt. På en fri plats innan om dörren i tarkrummet, var murad en ragn, "gatten", av grästen och lera, och i denne fyndes med bränsle, så att komporstnarne ovanpå "gatten" tycktes brinna med blå lägor. Röken fick gå var den kunde, varpå den och hettan var så kvävande att man måste skyndsamt kasta sig ner till golvet och krypa in under "tarranne" längst borta ifrån "gatten". Drapsade man luftkhål vid glatstnarne så snärktes genast "torresan" dit, när hon kom för att se till fyren och olycklig blev den skyldige och fick först bannor, sen blev man förbjuden att gå in och värmasiq mera under hela matten. Eldningen fortfor hela matten och hela förmiddagen, dagen efter.

På väggarna, till torckrummet, var gluggar som öppnades för att släppa ut vattenångan ("svallen") att börja med, men dessa gluggar igen-täpptes så snart "svallen" upphört.

Midnights-tid dagen efter, begynt brytfolket komma till "ka-stuan", somliga bärande sina "bröddor" på nacken och andra hade sina "bröddor" der i "bastun" från föregående kvällsgille. En folkhet som skulle ha sin här buren, hade skaffat dit en "förringakupa", med mat, samt dumbar med brännvin, eller svadricka. Sedan alla samlats och var utvälts sin brödda och plats, så begynt "torstean" gå in i torckrummet efter en gamm-full "höra-händer" som hon kom ut och distributerade omkring till höger och venster, så länge hon had någon, varpå hon åter skyndade efter omrera.

Ett förfärligt larm uppstår, alla skrika på "hör, hör", och bröddorna smälla som pistol-skott och slamma dess emellan, dörren till torckrummet slås i med en skräll då trädlinkan faller i klinkehaken, och över rösttar larmet, under det röken och dammet blev tjoekare och svettens rann i strömmar. Efter någon timme hölle upp, och sät-bröds-smörgås med ost och brännvin förtädes, samt efter kort upp-håll åter fortsattes med brytandet. Det var alltid uträknat efter antalet brytare och antal av "tjog hör", så att efter låg beräkning, brytning-en skulle vara slut innan svallen, men många -a hanhända brotto mera än som beräknats, och då tog det ju slut desto förr. En bra karl kunde bryta set av detta tjog. Många fruntimmer kunde bryta även nära, men i allmänhet mindre.

När det var slut, så skulle renas och flockas upp en del, som fallit ner på golvet. Det kortaste kallades för "rust", och tillhörde alltid "torre-sån". Skulle det så brytas dagen efter, och dansas och lecas om natten, så måste även "sko-arna" sköfflas ut och golvet sopas. Folket går hem till gilles-gården (sedan de varit hem om i sina hem och gjort toalett) der hemmavaranden från timmen tillrest omältid med äter och fläsk, kaffe och brännvin. Några dagar efter bryte-gillet gjorde husmaren "skatte-gille", då lud utgått till en del kvinnopersoner om hjälpt att "skätta" hären. Brytarne hade endast bundt "fätt efter fätt" som de stoppat i säckar. Dessa öppnades nu och "fätt efter fätt" hängs med en trä-sabel tills ej fler "skor", eller korta blånor hängde vid det längsta av linet, som kallades "rockå". På dessa gjordes ett virat huvud å ena ändan av "fätten", men blånorna samlades upp och virades i runda avlånga "blåns rullar, som kallades för "Blårs-töllar". Dadint skulle spinnas, häcklades lockarne på "häcklan", ett lika dant verktyg i miniatyr av höra-strevan, blott halvläng med en klunga mindre spikar på midten. Sedan locken upplästs på häcklan, virades den om ^{och} rockahuvudet och sattes i "flötterocken", för att spinnas. Blånor-na "kardades" i stället för att häcklas ("heglas") och lades i "blårs-klyngan" (som även passade att liksom rockahuvudet, sättas i "flötterocken" på ^{se sida.} spinnrocken) för att spinnas. ²⁰ Allt ganska väl locka- som blårs-garn sammrades av rocka-rullarne på "haspan" der et knäpp i en fjeder tillkänningar när det löpt visst antal varv på haspan, då det knöts en tråd om dessa omgångar

Som kallas "ett fidj". När inte fler fidj, eller och ett visst antal "fidj" var på haspan, så togs garnet av denna och slogs en part om och hängdes bort. Det var då ett garnstycke.

Dessa i sin ordning, sattes på "garn-vindan", för att derifrån upp-kullas på "hämvorna", och åter derifrån på "varpan" och derifrån på "värke-en" varifrån den (som nu kallas "räckan") trädde med en "träe-krok" i "Sölen", och ytterligare, igenom "väverske-en". Detta var endast "varpen", men inslaget var ikke mindre besvärligt. Garn-stycket lades på "garn-vindan", och drogs tråden av denna medalet "spalte-rocken" på små pappers-rull-pipor ("spalte-pipor") till "spolar", som skulle sättas i "väverskottorna" (skyttslame) som kastades av väverskan fram och åter genom "shelet" då det trampades på väret-tramporna för varit slag avn som "slag-bordet" före tråden intill för varit slag.

För att hålla det vävda tyget spänt på bredden framför "väversken", begagnades en jem "spröte" som kunde skruvas in eller utvridas efter behov, med en platta med vassa taggar vid var ända.

Det "var" (väredes) många sorters linne-vävänder och nära "räckan" var färdig, skulle den läggas ut till blekning. Dorn det var förenat med mycket besvär att draga dessa linne-räckor in om kvällarna och ut igen om morgnarne så slog sig byfolket tillsammans och lade ut till blekning på någon passande gräs-vall i byn, alla sina linne-räckor och byggde en "hodda" bredvid, där de i tur och ordning, vaktade om orätterna för tjivar. Jag såg på ett ställe 64 linne-räckor, som vaktades dag och natt. Detibland många av över 30 aln. längd.

Med slutad spinning för dagen, skulle
alltid spinnesocken ställas med den sida
man satt och spinn, in emot en vägg, eller
ett skåp, ty annars, troddes det, kunde ett
väsen eller flera som hette "vättarne" kom-
ma åt att spenna på socken. Dessa "vätter",
varo ett slags onyekit små onomiskor som
leddes i jorden och även derför av många kal-
lades för "under-jord-folk" och gings i långa
rader om nätterna i rummen, med små
lus i händerna och vandrade in under säng-
ar och bänkar och ner i sina hål. Jag fick
ett "vätte-lus" av min Mor-Mor, en gång. Det
liknade en liten griffl nägot över tumsläng
av svart hård sten. Hon såg att en av "vätter-
na" tappade det, när de skyndamt skulle
bergsa sig ner i underjorden. Men tyvärr
har det fökommitt. ~~~~~

Trä-sabelen, som används att skätta hören, var
nägot starkt träslag, prydligt arbetad med inskrift
handtag, samt målat med skrikande färger blommor och
namn-bokstäver och åtal och kallades för "skättekänner".
Sådana "skätte-känner" brukade fästmannen skä-
ta fästningen. ~~~~~

Natthätta - hydrol	- 3, 2
Cebuattax = västlörn - brö!	-
"Gya - nisse"	- 3
"Sägo ut" - rovare	-
Bron - korg	- 4
Diverse	-
Gleson	- 5
Hjäl - spår	- 6
Gulta	- 9
Sista oraklen	- 9
Ta leveren	- 10
Fresta	-
Kast - myg	-
Lug - galor	- 11
Mys - krapp (2)	-
Tjuas	-
Bagasare / lise	-
Frukt - natteis	- 12 "Roda"
Hö - skord	- 13
Hö - jorda, hö - mä - a, råna - kolit	- 14
Hö - krond	-
Häripu - lise	- 15

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M. 3599

TRO och SED Vid SKÖRDEN i GAMLA TIDER



G. FRITZÉD

G. FRITZEN
INGELSTRÄDE

LUND S UNIVERSITETS
FOLAMINNESARKIV

M 3529

Ingelsträde den 8/11 1932.

Mina ärade Herrar !

Härmed har jag höjet översända mitt bidrag till
tävlingen om "Tro och sed vid skörden i gamla tider."

De bruk och seder som häri skildras äro uppteck-
nade efter trovärdiga personers berättelser. Ingen av dessa
personer ha varit yngre än 80 år och alla ha de haft sin hu-
vudsakligaste verksamhet förlagda i Kullabygden.

Hade min tid, vid detta tillfälle, inte varit så
upptagen skulle artikeln blivit minst dubbelt så stor. Men
hoppas jag, att jag med detta, bidragit med ett strå till stac
en. Samtidigt som jag får uttrycka min glädje över denna täv-
ling, ber jag om överseende för de språkliga fel och brister
som vidlåda detta mitt arbete.

Med utmärkt högaktning.

G. Fritzén

Noter till huvudartikeln.

LUND UNIVERSITETTS
FOLKOMMUNIKATION

Mr.
Väby sv
Lugnare kl
M. 3529

Myd Falster

120/114d - 131/114d

Det ansågs som en självklar plikt om husbonden eller någon främmande kom till skördefältet, dessa skulle bestå skördefolket med förtäring; såsom kaffe, öl, dricka, brännvin eller något annat i dryckesväg.

För att ge välsignelse åt arbetet vid skörden, plägade husbonden före skörden gå en runda omkring sädесfältet, varefter han sade: "Gud signe denna skörd så blid". Varefter arbetet kunde påbörjas.

Påträffade en kvinna under skördearbetet ett tvilling- eller trillingax, var det en allmän tro, att kvinnan i fråga i sinom tid skulle nedkomma med tvillingar eller trillingar. Påträffades ett "sotax", betydde detta en nära anhörigs död.

Vid skördegillet åt man så mycket som möjligt, ingenting fick lämnas -- det överblivna -- fick deltagarna ta med sig hem i ett för detta ändamål medfört "knytkläde". Detta kallades "nävefägning".

Vid tröskningens slut slog man slagorna i dörren, ju kraftigare, ju bättre. Detta för att meddela naboarna att tröskningen nu var fullbordad.

Inget sädesslass fick komma in på logen förrän hästarna trampat över stål. För att uppfylla detta var alltid en stålbit nedslagen i jorden, framför inkörslen till logen, eller också i golvträdet i logen.

Ovanstående meddelanden har jag erhållit av en gammal gumma, men då artikeln var färdig nedskrev jag dessa på ett separat blad. Noterna kunna ju sedan överföras till resp. avdelningar i själva huvudartikeln.

G. Frötzén, Ingensträdé

M 3529

Tro och sed vid skörden i äldre tider.

Skåne
Ljungby h.)
Västby m.

2

Fädren följde samma fära,
där vår fot sig trampat trött,
deras steg ha förr som våra
samma vanda stigar nött.

I släkte efter släkte från vår historias början har den gamla allmogekulturen fört sin självständiga tillvaro. Störningar förekommo visserligen då och då, men revorna i den gamla väven tätades snart, och livet gick -- i stort sett -- åter i sin gamla gång i de av fädren plöjda färorna. Vad som satte sin djupa och säregna prägel på allmogelivet bröts dock ner av adertonhundratalet. Året 1824, plägar stundom betecknas som inledningsåret för en ny tid. Det gamla ståndssamhället gick sin upplösning till mötes, den isolering, som av ålder varit rådande inom landets skilda bygder, började upphävas, de gamla hantverksskråna upplöstes liksom också de gamla bysamhällena, och gårdarna utflyttades, varvid nya former för arbetslivet efterträddes de gamla föräldrade, -- gamla seder och bruk, tänkesätt, folktro m.m. -- allt försvann så småningom. Det omräde, varest den nya tiden snabbast tvättat bort det gamla, är säkerligen det som kan betecknas med sådd och skörd. Man har funnit, att de gamla fruktbarhetsbruken äro mindre effektiva än modern konstgödsling o. s.v. och i och med detta ha de förra dömts att dö. Dock gäller nog även här, att det än finns gamla, som ej vilja svika sin ungdoms övertygelse utan hålla fast vid det gamla, om och i smyg. Det gives emellertid vissa seder och bruk från fars och farfars tid, som trots allt icke låta sig utrotade leva kvar ännu och komma förvisso att leva länge än.

I efterföljande rader kommer att skildras några gamla och fär vår tid egendomliga bru och seder som förr vero intimit förknipplade med skörden och dess bärning.

LÄTTERN.

För att utröna den tjänligaste tiden för skörden följde de gamla en hel del tecken och tydor, För slättern gällde följande minnesvers: " När man får se de första kornaxen, skall man slipa lien, när man får se det andra skall man ta lien och gå ut på åkern, när man så får syn på det tredje då klämmer man i och hugger."

Av allt höstarbete var slättern det mest senterade. Varför? Ja, det har jag icke lyckats att vinna klarhet i, men troligtvis berodde det därpå, att slättern är det första av förekommande skördearbete och av gammal erfarenhet vet man, att så länge någonting är nytt uppskattas det i särskild hög grad. Och så har det nog också varit med slättern. Det var

en fart och kläm i arbetet, då det i de flesta fall gick i kapp / te skess/ och på det arbetet följde alltid fest med spel och dans. På den tiden behövdes mycket folk på gårdarha, då arbetet inte bedrevs så maskinmässigt som nu. Vid såväl slättern som skörden i övrigt samlades alltid en massa folk på de stora gårdarna, både karlar och fruntimmer. Att få folk på den tiden var inte svårt trots att lönen för arbetet inte var så värst stor. För en krona eller mindre per dag fick folket arbeta från kl. 6 på morgonen till kl. 8 på kvällen. För höets mejande använde man sig av liar, och för att dessa skulle bita bättre, plågade man fästa en död flädermus mellan lien och skafftet. Var man flera slätterlag, vilket förekom på större gårdar, gällde det att vara vaksam och helst före de andra lagen komma igång med arbetet på morgonen. För det ändamålet använde man sig av diverse knep och krigslist, ett som allmänt prakticerades, var att till nabolaget skickat en lämplig, talför man, en s.k. "or-gydare", med uppgift att så länge som möjligt med sina historier o. paschasor uppehålla och försumma det främmande laget. Som en allmän regel gällde, att varje karl, som första gången deltog i slättern skulle bjuda på ett stop öl, och för varje åbo som sändt en undermålig karl, vid byteshjälp, var plikten en kanna öl.

En klok och omtänksam husbonde plågade alltid under höskörden så litet av det utanför ladugården växande gräset, som att de gamla kallades för "trivesgräs", vilket sedan gömdes till julen. På julaftonen fick kreaturen detta, härigenom var man förvissad om att korna kommo hem ordentligt till mjölkningsdags, när de på våren släppas på vall, vidare riskerade man ej att få dem hem tjuvmjölkade av trollharar eller "bären" ett mystiskt väsen, som är i tjänst hos trollkunnigt folk eller sådana som gett sig i lag med "Hornpär".

På grund av undermålig upplysning stod allmogens bildning på en synnerligen låg ståndpunkt och underligt är det därför ej att de varo fångna i en skrock- och vidskeplig övertro. Som exempel kan nämnas att våra förfäder varo fast förvissade om, att om det under sommaren sist inkörda höfodretupptogs och inkastades genom ladudörrfén av kvinnor, blevo kalvarna följande vinter kvigor. Sedan höet blivit inbärgat, skulle dörren eller dörrarna till ladun, genom vilket höet blivit inkastat, slås igen av en man och en kvinna. Genom denna kombination av han- och honkön trodde man, att avkomman i ladugården kom att fördelas på lika många tjur- som kvigkalvar. Var det blott en som läste igen dörren, blevo alla kalvarna av dennnes kön. Inläggandet av slätterns sista hö kallades därför av allmogen "dr kalvhö".

När höet var torrt släpades det tillsammans, vilket tillgick på det sättet, att man hade en lång trästång, cirka 5 à 6 meter lång och 15 à 20 cm. i genomskärning, i de båda

ändarna av stången band man ett rep vilka sedan i sin tur förbands med var sin häst och på så sätt drog man i många fall ihop höet till stackar. Av det längsta och vackraste höet snöde man band, som man sedan hade att binda kornsäden med. Bandsnoddningen utfördes i regel av gamla gummor med tillhjälp av en handsnurra. Banden i sin tur buntades sedan i hop i buntar om cirka 60 i varje bunt. Höbärningen tillgick på så sätt, att sedan lasset kommit fram till höskulen placerade sig fyra man i lasset och rullade gemensamt ihop den ena bunten hö efter den ~~andra~~ och lyfte höet med blotta armar och händer upp på en ställning där andra armar förpassade höet till den slutliga bestämmelseorten. Sedan höet blivit inkört, var det (medelst handräfsor) merendels kvinnornas tur att räfsa ängarna, vilket var ett drygt och tungt arbete som tog sin rundliga tid.

Då ängen endast var belägen ett kort stycke från gården plägade man bära höet i stora bördar hem till ladan. Vid dyliga tillfällen hopsamlade kvinnorna höet i stora buntar, vilke sedan hemburos av karlarna. Om en dylig börd till äventyrs föll sönder innan man nådde hem ansågs detta som ett bevis på, att endera av dem som haft med bördan att göra under dagen, före nästa höskörd skulle behöva hö till att därmed bädda vaggan. Innan man lade den första höknippan i ladan plägade man sätta en bit stål i golvet för att därigenom göra fodret o-skadligt för onda andeväsen. Somliga plägade även i höet och många i sädesskörden inlägga en liten låda "tomtelåda" "Nisselåda" som bostad för tomten, goenisse eller logubben. En all -män tro var fördom att någon av dessa "personer" hade sin hemvist i ladorna och för att ~~sätta~~ sätta sig väl med dessa, gjorde man dessa lådor. Vad dessa lådor beträffar, voro de i storlek och utseende närmast liknande våra dagars små, fyrkantiga fågelholkar dock med den skillnaden att en av gavlarna var borta, detta för att tomten eller goenisse skulle ha lätt för att komma in och ut ur "bostaden".

Efter höskördens skulle allt arbetsfolk som varit behjälpligt vid skörden ha gröt, "sköd-degröt". Trots det missvisande namnet var det ett vanligt mattagille med diverse maträtter: där dock gröten intog en dominerande ställning, dessutom förekomm kaffe och brännvin samt till sist dans på logen.

Ä D E S S K Ö R D E N .

Efter höbärningsarbetets avslutning förgick ej lång tid, förägn skörden begynnte. Sädes skörden var av gammalt den viktigaste tiden på året. Merendels påbörjades skörden omkring Olofsdagen / den 29 juli/, i synnerhet om "Erik givit ax", ty då skulle Olof ge kaka". Liksom vid höskördens hade man även vid sädesskörden tecken, regler och minnesvers som hållpunkter för arbetets påbörjande. Brott mot någon av dessa föreskrifter var fördom ~~balagt~~

med straff, i form av pengar eller öl, som uttogs av byfogden eller äldermannen vid Mårtensfesten. Rågen är färdig säger ett gammalt ordstav, när rågfältet knäpper. D.v.s. när rågfältet avger ett spänkande ljud. När den siste knäppen/ 3 dje/ gått förbi behöver man ej befara att kornen faller ur axen. Även om rågen var mogen före St. Laurentius, "Larsmäss", /den 10 augusti/ fick den inte skäras, ty detta var ett stort bevis på fattigdom. Var någon bonde i så knappa omständigheter att han tröskade rågen före Larsmässade man: Nu läter den arme syndaren hungerklockerna gå". Det var slagorna som fingo denna benämning. Att dyligt inträffade finner sin förklaring däri, att föregående års skörd sällan eller aldrig räckte, tills den nya grödan var inbärgad. I ett ordstav från denna tid heter det: "Från den 29 juli - tills ny gröda, är det stor brist på föda." Trots den alltid stora knappheten på brödsäd, vilken ju uteslutande bort användas för sitt egentliga ändamål, att livnära en ännu vid före seklets början undernärd lantbefolkning åtgick en ej ringa del därav till de många brännvinspannorna. Visserligen fick man enligt lag ej överskrida visst kvantum av årets sädesskörd för nämnda ändamål, ty då blev följdten -- i händelse av upptäckt -- böter, som länsmannen kom för att indriva varjämte tillkom skatt på brännvinet. I bland hände det, att bonden förde länsmannen "bakom ljuset", då denne kom på besök för att uppmäta hans brännvinspannas storlek och och bestämma den kvantum säd, han av årets skörd fick använda för framställning av den kära brännvinsnektarn, i det han efter länsmannens besök insatte en större panna och brände en olovligt stor kvantitet av sitt brödsädförråd. Ty det var flera bönder som stora hyste sympatier för det kära brännvinet, vilket belyses av nedanstående vers.

" Se får jag inte brännvin
ä ja inte nöjder i mitt sinn
ja önskar hela världen den flöt i brännevin."

Efter dessa avvikelser från ämnet må jag även främhälla hurusom minnesgoda kunna berätta om huru t.ex. husmodern på en gård kunde gå ut på sädeskern, där saden avmejades, samt återvände hem till gården med ett par kärvar under armen. Kärvarnas ax torrades i en gryta, som upphettades, så att kornen i axen hastigt skulle torka, varefter hon slog av desamma och sedan hopsamlade de kringströdda kornen, vilka hon lade emellan stenarna i gården handkvarn. Sedan saden blivit mald i denna, kokte hon av mälden gröt som bjöds det senare hemvändande skördefolket, vilka sålunda fingo äta av den skörd, som ännu ej var inbärgad.